

Προσχολική ηλικία και περιβάλλον γραπτός λόγος

Ελένη Γκανά

Λέκτορας, Π.Τ.Ε.Α., Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

egana@uth.gr

Η παρουσίαση αναπτύχθηκε για την πλατφόρμα
'Ταξίδι στον γραμματισμό'

Συνοπτική παρουσίαση

- ο Ποια θεωρούμε κείμενα του περιβάλλοντος γραπτού λόγου; Θεμελιακές ιδιότητες.
- ο Ερευνητικές οπτικές και ευρήματα
- ο Υποθέσεις των νηπίων για τη γραφή και στρατηγικές απόδοσης νοήματος
- ο Διδακτικές προεκτάσεις
- ο Βιβλιογραφία

Περιβάλλον γραπτός λόγος (environmental print)

Με τον όρο «**περιβάλλον γραπτός λόγος**»* γίνεται αναφορά στα κείμενα που βρίσκονται στις συσκευασίες προϊόντων, σε επιγραφές καταστημάτων, πινακίδες, αφίσες, διαφημιστικά φυλλάδια, προσκλήσεις, καταλόγους, λογαριασμούς κτλ.

- Πρόκειται, δηλαδή, για κειμενικές πραγματώσεις της γραπτής επικοινωνίας που έχουν **ευρύτατη διασπορά και χρηστικότητα στην καθημερινή κοινωνική πρακτική μας.**

*Τα γραπτά κείμενα αυτής της κατηγορίας αναφέρονται επίσης στη βιβλιογραφία και ως «η γραφή που συναντάται στο περιβάλλον», «λειτουργικά κείμενα καθημερινότητας», «κοινωνικά γραπτά», κλπ.

Τα κείμενα του περιβάλλοντος λόγου διαθέτουν επίσης τα ακόλουθα χαρακτηριστικά :

ο Α. Είναι κείμενα πολυτροπικά.

Συγκροτούνται, δηλαδή, από τη σύμπραξη πολλών διαφορετικών «τρόπων» σήμανσης του νοήματος ή, αλλιώς, σημειωτικών συστημάτων.

Ενδεικτικά:

Χρησιμοποιούν το σύστημα της γραφής και επιπλέον, το χρώμα, το σχήμα, το μέγεθος των γραμμάτων ή αντίστοιχα του φυσικού περιβάλλοντος στο οποίο αναγράφονται οι λέξεις (βλ. συσκευασία, πινακίδα), ποικίλες εικονικές ή/και γραφιστικές αναπαραστάσεις, συμβολισμούς, κτλ.

B. Είναι κείμενα άμεσης λειτουργικότητας ως προς τις πραγματολογικές/κοινωνικές συνθήκες χρήσης τους.

Τα νοήματά τους, δηλαδή, συνδέονται άμεσα:

- I. **με το φυσικό περιβάλλον στο οποίο βρίσκονται** (π.χ. επιγραφή «ζαχαροπλασείο» πάνω από τη βιτρίνα με τα γλυκά σε πρόσοψη ζαχαροπλασείου, η λέξη ποδήλατο στη συσκευασία ποδηλάτου, ονόματα φαγητών σε κατάλογο εστιατορίου)
- II. **με την κοινωνική αλληλεπίδραση- λεκτική ή μη λεκτική- που υπαγορεύει τη χρήση τους** (π.χ. συζήτηση για την επιλογή φαγητού μελετώντας κατάλογο σε εστιατόριο, για τη συμμετοχή ή όχι σε μια συνέντευξη με βάση τις παραμέτρους που ορίζει η πρόσκληση ή μια ενημερωτική αφίσα, δράσεις προσαρμογής της οδικής μας πορείας με την ανάγνωση πινακίδων, κτλ.)

Συνοψίζοντας τα χαρακτηριστικά: συνέπειες για τον γραμματισμό

Η άμεση σύνδεση των νοημάτων του περιβάλλοντος γραπτού λόγου με τις συνθήκες χρήσης του, ο πολυτροπικός χαρακτήρας του και η ευρύτατη παρουσία του στην καθημερινή κοινωνική πρακτική μας επιτρέπουν :

- α) τη «διαπερατότητα» των νοημάτων που κοινοποιούν οι γραπτές του λέξεις και
- β) τη διερεύνηση της μορφής τους

Από πρώιμη νηπιακή ηλικία και για όλα σχεδόν τα παιδιά, δηλαδή ανεξάρτητα από τους τρόπους και την έκταση χρήσης της γραφής στο οικογενειακό περιβάλλον τους (βλ. οικογενειακός γραμματισμός)

Η εμπειρία του περιβάλλοντος γραπτού λόγου θεωρείται ως μια από τις βασικές καταβολές (roots) του αναδυόμενου γραμματισμού (Goodman 1980)

Ερευνητικές οπτικές και ευρήματα (I)

Στη έρευνα για τη αναγνωστική συμπεριφορά των νηπίων σε σχέση με τον περιβάλλοντα γραπτό λόγο, **διακρίνονται δύο βασικές κατευθύνσεις**, ανάλογα με τον τρόπο που οι μελετητές αντιλαμβάνονται τη φύση της ανάγνωσης και του γραπτού λόγου:

A. Μελέτες που αντιλαμβάνονται την ανάγνωση ως αποκωδικοποίηση του συμβολισμού της γραφής (βλ. οπτική αναγνωστικής ετοιμότητας).

Εξετάζουν την ορθότητα της ανάγνωσης των νηπίων σε σχέση με τη φωνολογική δομή λέξεων του περιβάλλοντος γραπτού λόγου. Οι λέξεις παρουσιάζονται σε «αυθεντικές» συνθήκες πολυτροπικότητας και σε «πειραματικές» συνθήκες, δηλαδή ως λέξεις γραμμένες σε λευκό χαρτί. Τα ευρήματά τους επιβεβαιώνουν τις «αναμενόμενες» μη επαρκείς γνώσεις/δεξιότητες των νηπίων για τις συμβάσεις του κώδικα της γραφής και οδηγούν σε υποθέσεις για την αδιαφορία/αδυναμία προσέγγισης της γραφής από παιδιά της προσχολικής ηλικίας (Mason 1980, Goodall 1984, Masonheimer et al. 1984).

Ερευνητικές οπτικές και ευρήματα (II)

- ο Β) Μελέτες που αντιλαμβάνονται την ανάγνωση ως μια σύνθετη κοινωνιο-ψυχολογιστική διαδικασία «οικοδόμησης» νοήματος στη βάση των γλωσσικών και εξωγλωσσικών πληροφοριών που παρέχει η εκάστοτε συνθήκη της γραπτής επικοινωνίας (βλ. οπτική αναδυόμενου γραμματισμού).

Εξετάζουν τους τρόπους (τις στρατηγικές) με τους οποίους τα νήπια αλληλεπιδρούν και αποδίδουν νόημα σε κείμενα του περιβάλλοντος λόγου και κατ' επέκταση, αναζητούν τις αντιλήψεις που διαμορφώνουν τα παιδιά για τη λειτουργία και τη μορφή της γραφής μέσα από την καθημερινή εμπειρία τους σε αυθεντικά πλαίσια γραπτής επικοινωνίας (Harste, Woodward and Burke 1984, Γκανά και αλ. 2008).

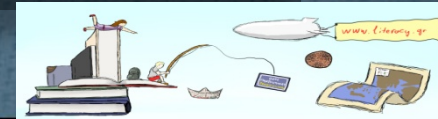
Ενδεικτικές υποθέσεις για τη γραφή και στρατηγικές απόδοσης νοήματος

Ως αναγνώστες, τα παιδιά ηλικίας 4-5 χρόνων, αντιλαμβάνονται ότι:

- οι ακολουθίες των συμβόλων της γραφής κοινοποιούν ένα νόημα και
- το νόημά τους «αναδύεται» μέσα από τη σχέση που αποκαθιστούν με το περιβάλλον πραγμάτωσής τους.

Η θεμελιακή αυτή παραδοχή για την λειτουργικότητα της γραφής, επιτρέπει στα παιδιά :

- ✓ να ανακαλύψουν το πλέγμα των νοημάτων που κοινοποιεί ο περιβάλλον λόγος
- ✓ να εξερευνήσουν τα χαρακτηριστικά της μορφής του λόγου
- ✓ να ανακαλύψουν κυρίαρχα μοτίβα (patterns) και να συγκροτήσουν την προσωπική παρακαταθήκη λογογραμμάτων
- ✓ να αρχίσουν να ελέγχουν την φραστική και γραφημική οργάνωση των γραπτών λέξεων/φράσεων

Ενδεικτικές συμπεριφορές

Αποδίδοντας νόημα στον περιβάλλοντα λόγο - ακόμα και όταν δεν αναγνωρίζουν με ακρίβεια τις γραπτές λέξεις ή φράσεις του λογότυπου - η «ανάγνωση» των παιδιών προσχολικής ηλικίας τείνει να είναι :

α) **σημασιολογικά συναφής με τα νοήματα που τυπικά κοινοποιεί η γραφή στο περιβάλλον** (π.χ. δηλώνει μια επωνυμία, την γενικότερη ή μια συναφή έννοια, ένα γνώρισμα του αντικειμένου αναφοράς ή τη λειτουργία που επιτελεί).

β) **φραστικά αναγνωρίσιμη ως ανάγνωση αυτού του είδους λόγου** (εκφορά μιας λέξης ή φράσης).

γ) **γραφο-φωνημικά «ευαισθητοποιημένα»**, αντανακλώντας την αναγνώριση ενός ή περισσότερων γραμμάτων ή συλλαβών.

- Τα παιδιά δεν αδιαφορούν για τη γραφή. Δεν την απομονώνουν, όμως, από τις πληροφορίες που χορηγούν τα συγκεκριμένα σημειωτικά συστήματα. Ως «αναγνώστες» αναζητούν στην πολύτροπη πληροφορία των κειμένων του περιβάλλοντος λόγου ένα «ενοποιημένο» νόημα.

Στοιχεία της οργάνωσης της γραφής (π.χ. μέγεθος, εικονικότητα τυπωμένης λέξης/φράσης, αριθμός λέξεων, γράμματα της λέξης, κτλ.)

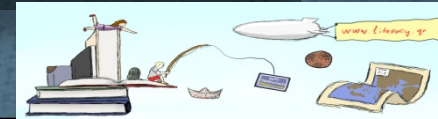
συναλλάσσονται με

την εξωγλωσσική πληροφορία (π.χ. εικόνες, σχήματα, χρώμα, τυπογραφικές επιλογές, κτλ.)

για να υποδείξουν το κατάλληλο «κείμενο»

Δηλαδή, ένα νόημα που να ανταποκρίνεται στα χαρακτηριστικά που οι μικροί αναγνώστες αντιλαμβάνονται ως σημαίνοντα στη δεδομένη αναγνωστική συνθήκη.

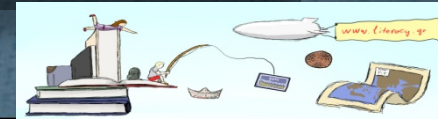
Ενδεικτικές συμπεριφορές

Στο λογότυπο [Μίκυ-Μάιους] το παιδί «διαβάζει»: «κουκουρούκου» (ομοιότητα χρώματος και σχήματος συμβόλων γραφής στην αυθεντική συνθήκη των δύο λογοτύπων).

στο λογότυπο [ΠΩΛΕΙΤΑΙ] το παιδί «διαβάζει»: «πειραιώς» (καθοδηγείται από την εικονικότητα της λέξης /την ανάρτησή του λογότυπου σε δημόσιο χώρο, συγγενή οπτικά με την είσοδο τράπεζας ή/και την παρουσία του γράμματος π).

στην πινακίδα [Αεροδρόμιο] τα παιδί «διαβάζει» με επιτονισμό στο αρχικό φώνημα: «Απαγορεύεται η είσοδος» (η αναγνώριση του αρχικού γράμματος συναλλάσσεται με την κατανόηση ότι οι οδικές πινακίδες κοινοποιούν λειτουργικά μηνύματα].

στη φράση [σοκολάτα γάλακτος ΙΟΝ] σε συνθήκες πλήρους αναίρεσης της συγκεκριμένης εξωγλωσσικής πληροφορίας, το παιδί «διαβάζει»: «ναι, όστρακο, ανανάς» υποδεικνύοντας ταυτόχρονα τις τρεις γραπτές λέξεις (αντιστοιχία ποσότητας λέξεων).

- Τα νοήματα που τα παιδιά οικοδόμησαν σε προηγούμενες εμπειρίες χρήσης της γραφής, όπως επίσης οι στρατηγικές που χρησιμοποίησαν, υποστηρίζουν μια ενεργητική διαδικασία «διακειμενικών συσχετίσεων» που καθοδηγούν την μεταγενέστερη αναγνωστική συμπεριφορά τους.

Ενδεικτικές συμπεριφορές:

νήπια με «διδασκτικού» τύπου εμπειρίες στις γραφο-φωνημικές σχέσεις, συμπεραίνουν ότι στο σχολικό πλαίσιο νομιμοποιείται μόνο η αποκωδικοποίηση των συμβόλων και «διαβάζουν»: «φ, ο, φο και μ» αγνοώντας κάθε άλλη συγκείμενη πληροφορία (γλωσσική ή μη γλωσσική) που θα υποστήριζε την οικοδόμηση νοήματος.

Διδακτικές προεκτάσεις

- ο Τα κείμενα του περιβάλλοντος λόγου στην αυθεντική χρήση τους δίνουν τη δυνατότητα στα παιδιά:
 - ο α) να αντιληφθούν ότι η οργάνωση του λόγου (κειμενικότητα) και τα νοήματα της γραφής σε πραγματικές περιστάσεις επικοινωνίας συνδέονται με τις κοινωνικές και τις συγκείμενες πηγές πληροφορίας
 - ο β) να εξερευνήσουν τη δομική σύσταση των λέξεων και τη σχέση της με τον εκφωνούμενο λόγο
 - ο γ) να ελέγξουν τις γνώσεις τους και να αναδιοργανώσουν ή επεκτείνουν τα κοσμοαντιληπτικά σχήματά του
- ο Οι αναγνώσεις των νηπίων, αν και συχνά δεν αντιστοιχούν στη γραπτή λέξη ή φράση, αποτελούν δυναμικές ερμηνείες των γλωσσικών, εξωγλωσσικών και πραγματολογικών πηγών πληροφορίας που το παιδί αντιλαμβάνεται ως σημαντικές στη δεδομένη αναγνωστική εμπλοκή.

Βιβλιογραφία (I)

- ο Γκανά Ε., Δασκαγιάννη Χ., και Κ. Μπότσογλου. (2008). Παιδιά της προσχολικής ηλικίας διαβάζουν κείμενα που συναντούν στον περιβάλλοντα χώρο: πριν και μετά την εφαρμογή των κατευθύνσεων του ΔΕΠΠΣ. *Ερευνώντας τον κόσμο του παιδιού*, (8): 25-38
- ο Goodall M. (1984). Can four year olds "read" words in the environment? *Reading Teacher*, (37): 6.
- ο Goodman Y. M. (1980). The roots of literacy. Στο Douglass M. (ed.) *Claremont Reading Conference Forty-Four Yearbook*. The Claremont Reading Conference, Claremont, CA., (pp. 1-3).
- ο Goodman Y.M. (1986). Children Coming To Know Literacy. Στο Teale W. H. and E. Sulzby (eds) *Emergent Literacy: Writing and Reading*. Ablex, Norwood, N.J.
- ο Harste J. C., Woodward V. A. and C. Burke. (1984). *Language Stories and Literacy Lessons*. Heinemann, Portsmouth.

Βιβλιογραφία (II)

- o Masonheimer P. E., Drum P. A. and Ehri L. (1984). Does environmental print identification lead children into word reading? *Journal of Reading Behavior*, (16): 257-271
- o Mason J. (1980). When do children begin to read: An exploration of four year old children's letter and word reading experiences. *Reading Research Quarterly*, (15): 203-225.
- o Παπαδοπούλου Μ., (2001). Η εξοικείωση με την ελληνική γραφή παιδιών προσχολικής ηλικίας μέσω της αξιοποίησης συλλειτουργούντων με τη γραφή σημειολογικών συστημάτων. Στο Α. Χαραλαμπόπουλος και Μ. Καραλή (επιμ.). *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα*. Πρακτικά της 21^{ης} Ετήσιας Συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας, ΑΠΘ., Θεσσαλονίκη. (pp. 574-584).

